

TOM VAN DER VOORT

Heeft de Nederlandse Filmkeuring nog bestaansrecht?

Het bestaansrecht van een filmkeuring voor volwassenen heeft in Nederland van meet af aan ter discussie gestaan. In liberale en socialistische kring werd de Centrale Filmkeuring, die in 1928 op grond van de Bioscoopwet werd opgericht, als een verwerpelijke vorm van zedelijke overheidsbemoeienis gezien. Maar het nut van een filmkeuring ter bescherming van de jeugd werd door niemand in twijfel getrokken. Ook in 1977, toen de filmkeuring voor volwassenen werd opgeheven, was links en rechts het erover eens dat een filmkeuring voor de jeugd moest blijven. Op geleide van de Wet op de filmvertoningen werd een speciaal op de jeugd gerichte filmkeuring in het leven geroepen, de Nederlandse Filmkeuring, met als taak te beoordelen of films schadelijk konden zijn voor personen beneden de leeftijd van twaalf of zestien jaar.

In de tachtiger jaren is echter de discussie over het nut van de Nederlandse Filmkeuring - hierna kortheidshalve als 'Filmkeuring' aangeduid - losgebrand. In 1986 wenste de Raad voor het Jeugdbeleid het instituut Filmkeuring een zachte dood toe. Volgens de Raad moest er in plaats van de Filmkeuring een regeling komen die de distributeurs van films verplicht uitvoerige informatie te geven over hun produkten. Dan konden de ouders zelf uitmaken of zij een film geschikt vinden voor hun kind. De suggestie om de Filmkeuring af te schaffen, werd eind 1990 dankbaar meegenomen door de werkgroep 'Grote Efficiency', die de opdracht had de WVC-begroting van onnodige franje te ontdoen. De minister heeft dit advies echter tijdelijk in de ijskast geplaatst, in afwachting van een meer doorwrochte analyse. Deze werd vorig jaar geleverd door Van der Burg en Van den Heuvel (1991).

Het rapport 'Film en overheidsbeleid'

Hun rapport, 'Film en overheidsbeleid' geheten, tracht vanuit een wetenschappelijke invalshoek een antwoord te vinden op de vraag "hoe de relatie tussen overheid en burger op het gebied van de film in deze tijd zinvol ingevuld kan worden". Het rapport mondt uit in de aanbeveling de Filmkeuring te vervangen door consumenteninformatie over leeftijd en genre die door de filmdistributeurs zelf wordt verschaft.

Het rapport is in de pers zonder noemenswaardige kritiek, zo niet met gejuich ontvangen. Eindelijk werd met deze overheidsbetutteling, die niet meer van deze tijd is, afgerekend. Bovendien: er was toch geen spoor van een wetenschappelijk bewijs dat films kinderen kunnen schaden! Naar mijn mening is er echter op dit rapport wel het nodige af te dingen, hetgeen ik bij verschillende gelegenheden kenbaar heb gemaakt. Dit was voor prof.dr J.H.J. van den Heuvel, één van de auteurs van het rapport, aanleiding mij uit te nodigen mijn kritiek voor een wetenschappelijk forum uiteen te zetten.

Vooraf zij opgemerkt dat ik veel waardering heb voor de ambitieuze manier waarop de onderzoekers het onderwerp hebben aangepakt. Het probleem wordt vanuit een groot aantal disciplinaire invalshoeken belicht: jeugdsociologische, communicatiewetenschappelijke, juridische, besliskundige en

bestuurswetenschappelijke aspecten worden in de beschouwing betrokken. Daarnaast hebben de auteurs niet volstaan met een analyse van de bestaande literatuur, maar ook - en voor het eerst - een empirische analyse van de filmkeuring uitgevoerd. Bovendien is het rapport uitstekend geschreven. Het is zeer leesbaar, verliest zich zelden in overbodige details en het bevat een heldere rode draad. Met een schijnbaar dwingende logica wordt de lezer van hoofdstuk naar hoofdstuk gaandeweg rijp gemaakt voor de conclusie dat de Filmkeuring maar beter aan het bedrijfsleven zelf kan worden overgelaten.

Deze ogenschijnlijke kracht van het rapport is bij nader toezien echter tevens haar zwakte. In hun ijver de lezer voor hun standpunt te winnen, geven de auteurs een nogal eenzijdig beeld, en het lijkt wel alsof het rapport stelselmatig is toegeschreven naar tevoren reeds bepaalde conclusies. Zaken die in het uiteindelijk ingenomen standpunt passen worden benadrukt, terwijl overwegingen die het eigen standpunt kunnen relativiseren minder nadruk krijgen en soms geheel buiten beschouwing zijn gebleven.

De jeugd bestaat niet

De weg naar het afzien van overheidsbemoedienis wordt in de eerste twee hoofdstukken geëffend door het probleem waartegen filmkeuring bescherming wil bieden - mogelijke schadelijke effecten van films op de jeugd - te bagatelliseren. In het eerste hoofdstuk gebeurt dit door in twijfel te trekken of de jeugd wel een aparte sociale categorie vormt die speciale overheidszorg vraagt. En in hoofdstuk 2 wordt het probleem verder van ernst ontdaan door in twijfel te trekken of de jeugd wel schadelijke effecten van films kan ondervinden.

De ontkenning van het bestaan van de jeugd als aparte sociale categorie geschiedt op twee manieren. Enerzijds wordt gesteld dat de jeugd niet bestaat. Onder verwijzing naar sociologische studies wordt beweerd dat jongeren onderling zo sterk verschillen in opvattingen en denkbeelden, waarden en normen, levenswijze en leefstijl, dat men onmogelijk over 'de' jeugd kan spreken. Anderzijds wordt gesuggereerd dat de jeugd niet bestaat, althans niet als aparte sociale categorie, omdat jongeren in hun denkbeelden nauwelijks zouden afwijken van volwassenen. Recentelijk zou de overheid eenzelfde inzicht zijn toegedaan, en wordt de jeugd niet langer als een aparte zorgcategorie gezien.

De boodschap is duidelijk, al wordt zij slechts gedeeltelijk uitgesproken. Als jongeren onderling niets gemeen hebben, is het onmogelijk invloeden van films op de jeugd vast te stellen. En als jongeren zich in hun denken nauwelijks van volwassenen onderscheiden, is er weinig aanleiding speciale overheidsmaatregelen gericht op jongeren te nemen.

Maar is het wel waar dat de jeugd bestaat uit individuen die nauwelijks gemeenschappelijke kenmerken hebben en zich nauwelijks van volwassenen

onderscheiden? Afgaand op de sociologische bronnen waarnaar wordt verwezen, waarbij het vaak gaat om studies die zijn uitgevoerd bij jongeren die voor een belangrijk deel ouder zijn dan 15 jaar en dus zonder enige bemlemmering elke bioscoopfilm mogen zien, is dit inderdaad het geval. Maar als de auteurs één kinderpsychologisch handboek hadden opgeslagen, dan was hun duidelijk geworden dat kinderen, afhankelijk van de leeftijdsgfase waarover men spreekt, wel degelijk gemeenschappelijke kenmerken hebben en zich in denken, handelen, emoties, dromen en angsten van volwassenen onderscheiden. Dat geldt het sterkst voor kinderen beneden de twaalf jaar, een groep die voor de Filmkeuring van groot belang is.

Ook de stelling dat de overheid in haar jeugdbeleid zich vooral op probleemjongeren richt en de jeugd als zodanig niet als speciale zorgcategorie ziet is twijfelachtig. Er zijn tal van maatregelen waaruit blijkt dat de overheid meent dat de jeugd speciale zorg en bescherming verdient. Neem alleen maar het verkeer waarin kinderen een bijzonder kwetsbare groep vormen. Ter voorkoming van ongelukken heeft de overheid de verkeersles als verplicht onderdeel in het basisonderwijs opgenomen. En het gebruik van snelle vervoermiddelen is aan strikte leeftijdsgrenzen gebonden. De brommer is taboe tot de leeftijd waarop alle films voor volwassenen mogen worden gezien en het rijbewijs voor auto of motor mag eerst twee jaar later worden behaald. Omdat kinderen niet gelijk zijn aan volwassenen wordt bijvoorbeeld ook de deelname van kinderen aan het arbeidsproces aan banden gelegd. Beschermingsmaatregelen gericht op kinderen zijn geenszins ongewoon. Want kinderen - en om deze groep is het in de Filmkeuring begonnen - vormen een speciale groep met een beperkte kennis en levenservaring.

Films zonder effect

In hoofdstuk 2 worden grote vraagtekens geplaatst bij het onderzoek dat naar de invloed van media op de jeugd is verricht. De resultaten van dit onderzoek zouden onbetrouwbaar zijn en niet eenduidig. Volgens het rapport ontbreekt elk wetenschappelijk bewijs dat kinderen door het zien van films geschaad kunnen worden.

Het beeld dat de auteurs van het onderzoek naar de effecten van media op de jeugd schetsen is echter verre van accuraat. Het effectonderzoek zou onder meer geen eenduidige conclusies toelaten omdat het veelal in gekunstelde situaties is uitgevoerd en alleen betrekking heeft op korte-termijneffecten. Men ziet echter over het hoofd dat naast laboratoriumonderzoek ook andersoortige studies zijn uitgevoerd - veldexperimenten en panelstudies -, onderzoekstypen waarvan de resultaten zich wel naar het alledaagse leven laten veralgemenen en die ook uitspraken over effecten op termijn toelaten. Ook het beeld dat het rapport schetst van het effectmodel dat in onderzoek bij de jeugd wordt gehanteerd, laat veel te wensen over. Het aloude verhaal wordt uit de kast gehaald dat de theorievorming over media-invloeden tij-

dens het interbellum gedomineerd werd door het 'injectienaaldmodel', waarin de media als almachtig en de ontvanger als weerloos werd voorgesteld. Een model dat in de veertiger jaren werd vervangen door een 'tweetrapsmodel' waarin tussen medium en ontvanger de opinieleider als tussenschakel werd gedacht, maar in wezen de gedachte dat de ontvanger weerloos aan de media is overgeleverd werd gehandhaafd. Deze gevestigde geschiedenis moge gelden voor de ontwikkeling van de theorievorming over de invloed van media op de publieke opinie en het stemgedrag van volwassenen. Maar de studie van media-effecten op kinderen heeft zich langs een geheel andere lijn ontwikkeld (Wartella & Reeves, 1985). In het onderzoek dat tijdens het interbellum en later bij kinderen is verricht, zijn nauwelijks aanwijzingen van de 'almachtsthese' te vinden. Van meet af aan werd erkend dat de invloed van media mede afhankelijk is van factoren die in het kind zelf en in zijn omgeving zijn gelegen, bijvoorbeeld het ontwikkelingsniveau van het kind en kenmerken van het gezin.

Van het effectmodel dat in mediapsychologisch onderzoek wordt gehanteerd, hebben de auteurs weinig begrepen. Conclusies uit reviews waarin gesteld wordt dat media geen directe causale invloed op kinderen uitoefenen, omdat de effecten mede afhankelijk zijn van kenmerken van de media-inhouden, het kind zelf en zijn omgeving, worden als "vaag" bestempeld. En men ziet het als problematisch - het rapport spreekt van "voorbehouden" - wanneer gesteld wordt dat media-effecten afhankelijk van de omstandigheden verschillend kunnen uitvallen. Blijkbaar is er in de ogen van de auteurs alleen sprake van media-invloed wanneer media een injectienaaldwerking hebben die onder alle omstandigheden hetzelfde uitvalt. In het effectmodel dat in mediapsychologisch onderzoek wordt gehanteerd, wordt echter van meet af aan aangenomen dat media-invloeden indirect zijn en afhangen van kenmerken van de boodschap, de ontvanger en zijn omgeving. En het onderzoek is er juist op gericht vast te stellen onder welke omstandigheden welk type effect optreedt. Daarbij is het op voorhand geenszins uitgesloten dat tegengestelde hypothesen opgeld doen, zij het onder verschillende omstandigheden. Men ziet dit bijvoorbeeld bij het onderzoek naar de effecten van filmgeweld op agressie. Daaruit blijkt dat onder sommige omstandigheden - bij films die tot identificatie met het slachtoffer van agressie uitnodigen en bij kinderen die angstig op geweldbeelden reageren - films een agressiereducerende werking hebben, terwijl een tegenovergesteld effect optreedt bij films die aanmoedigen tot identificatie met de agressor en bij kinderen die met genoegen naar geweldscènes kijken (Van der Voort, 1990). In de contextualistische benadering van media-effecten (Perry, 1988) wordt zelfs aangenomen dat alle - ook tegengestelde - hypothesen op voorhand waar zijn, en moet het onderzoek uitmaken onder welke omstandigheden zij opgeld doen.

Een dergelijke benadering betekent in het geheel niet dat de conclusies uit effectonderzoek vaag of niet eenduidig zijn. Dat geldt alleen wanneer, zoals zo vaak in inleidingen in de communicatiewetenschap gebeurt, wordt volstaan met op te merken dat het effect van media afhangt van de omstandigheden, zonder die omstandigheden nader in te vullen. Het betekent evenmin dat media geen invloed zouden hebben. Alleen als men een naïef injectienaaldmodel aanhangt, mag verwacht worden dat media zonder tussenkomst van andere variabelen een rechtstreekse invloed uitoefenen. En zelfs daar kan men vraagtekens bij plaatsen, want uit de geneeskunde is bekend dat injecties niet op alle individuen hetzelfde uitwerken. Een drugsverslaafde reageert anders op een heroïneshot dan de beginnende gebruiker. En een alcoholicus doet er verstandig aan om de tandarts een dubbele dosis verdovingsserum te vragen.

Het rapport geeft van het onderzoek dat naar de invloed van films op agressie is verricht een vertekend beeld. Enerzijds wordt erkend dat er over de these dat geweldfilms de agressie kunnen stimuleren "vrij brede overeenstemming" bestaat. Vervolgens wordt die constatering weer ontkracht door enkele varianten van de agressiestimulatiehypothese te bespreken die niet overtuigend zijn aangetoond. Daarbij wordt verzuimd in te gaan op varianten die wél door onderzoek aannemelijk zijn gemaakt.

Daarnaast laat het rapport belangrijke media-effecten buiten beschouwing. Het rapport zwijgt over de reacties van kinderen op angstwekkende filmbeelden. Dit ondanks het feit dat angstreacties een belangrijk criterium zijn om films aan een leeftijdsgrens te binden. Het rapport gaat alleen in op de mogelijkheid dat veelkijkers onder invloed van de televisie-ervaring anders tegen geweld in de werkelijkheid aan gaan kijken. Men gaat echter geheel voorbij aan het goed gedocumenteerde feit dat kinderen door schokkende beelden ernstig emotioneel van streek kunnen raken (Cantor, 1991).

De conclusie van de auteurs dat de grote aandacht voor de invloed van films op kinderen uitsluitend historisch kan worden begrepen, lijkt mij zeer aanvechtbaar. Er zijn sterke aanwijzingen dat kinderen extra vatbaar zijn voor mogelijke negatieve effecten, ook al geldt dat voor sommige kinderen sterker dan voor anderen. Het inzicht dat niet alle kinderen in dezelfde mate vatbaar zijn voor negatieve effecten, hoeft het nemen van beschermende maatregelen echter niet in de weg te staan. Er zijn ongetwijfeld kinderen die men met een gerust hart reeds met twaalf jaar het recht om een bromfiets te berijden kan gunnen. Maar omdat dit niet voor de hele groep geldt, lijkt het veiliger de leeftijdsgrens hoger vast te stellen.

De Filmkeuring functioneert slecht

Het is eigenlijk verbazingwekkend dat de auteurs aan het eind van de eerste twee hoofdstukken niet de conclusie trekken dat het aanbeveling verdient elke vorm van keuring, door wie dan ook uitgevoerd, op te geven. Want als

het twijfelachtig is of kinderen zich wel van volwassenen onderscheiden of nadelige effecten van films kunnen ondergaan, lijkt er geen enkele reden te zijn om de blootstelling van kinderen aan films te reguleren. In plaats van die logische conclusie te trekken, worden twee systemen om tot een filmclassificatie te komen tegen elkaar afgezet: de Filmkeuring waarbij films van overheidswege worden gekeurd en de videokeuring waarbij leeftijdsclassificatie aan het bedrijfsleven zelf wordt overgelaten.

De Filmkeuring wordt in het rapport zwaar de maat genomen, waarbij vier knelpunten worden gesignaleerd:

- (a) de leden verschillen onderling sterk van mening over de leeftijdsclassificatie die een film moet krijgen;
- (b) er bestaat onduidelijkheid over de toetsingscriteria;
- (c) een groot gedeelte van de bioscoopfilms wordt niet gekeurd;
- (d) het ontbreekt de Filmkeuring aan gezag in de samenleving.

Het rapport verzuimt op te merken dat het gesignaleerde gebrek aan consensus over filmclassificaties alleen anecdotisch gedocumenteerd is, zodat onduidelijk is hoe frequent meningsverschillen optreden. Daarnaast was enige relativisering van de gesignaleerde meningsverschillen op zijn plaats geweest, omdat bij beoordeling in andere contexten de consensus vaak ook ver is te zoeken. Zo is bekend dat de overeenstemming tussen wetenschappers die over subsidievoorstellen voor onderzoek moeten oordelen doorgaans bedroevend laag is (Van der Voort, 1987). Niemand ziet daarin echter reden om van beoordeling af te zien. Wanneer zaken niet objectief meetbaar zijn, blijft weinig anders over dan een beroep te doen op subjectieve oordelen, liefst in commissieverband omdat de leden dan gedwongen zijn op basis van een uitwisseling van argumenten tot een finaal oordeel te komen.

Volgens het rapport bestaat grote onduidelijkheid over de keuringscriteria die de Filmkeuring hanteert. Uit de inhoudsanalyse die men op de toelichting op de keuringsuitslagen heeft toegepast, blijkt daarvan echter weinig. De analyse wijst uit dat ondanks het feit dat tot 1988 geen vaste reeks criteria werd gehanteerd, door de jaren heen vier constante criteria de beoordeling bepaalden: "geweld", "angstwekkende beelden", "wreedheid" en "moraal". Daarbij kan overigens worden opgemerkt dat men evengoed kan stellen dat twee criteria de beoordeling bepaalden, omdat de categorie "wreedheid" en een belangrijk deel van de categorie "moraal" zonder problemen in de categorie "geweld" is onder te brengen. Niet alleen lijkt de onduidelijkheid in de toegepaste criteria sterk mee te vallen, maar daarnaast wijst de analyse uit dat het beoordelingsgedrag vaak goed spoort met resultaten uit onderzoek naar media-effecten. Zo is het gegeven dat het criterium "angst" bijna altijd leidde tot de keuringsuitslag '12 jaar en ouder', uitstekend te rijmen met het gegeven dat bij kleuters en basisschoolkinderen het gemakkelijkst angsteffecten optreden.

Overigens gaat de Filmkeuring sinds begin 1988 wèl van vaste keuringscriteria uit, een gegeven dat wordt afgedaan met de opmerking: "Met dit nieuwe beleid moet nog de nodige ervaring worden opgedaan." Het had me fair geleken wanneer het rapport aan dit nieuwe systeem meer aandacht had gegeven. Het feit dat er nog ervaring mee moest worden opgedaan lijkt mij weinig terzake. Want de videokeuring is op hetzelfde moment gestart - daar moest dus evenzeer nog ervaring mee worden opgedaan - hetgeen de auteurs niet weerhouden heeft om de ervaringen met de videokeuring nader te analyseren.

Als derde knelpunt wordt gezien dat een groot aantal films niet ter keuring wordt aangeboden. De niet-gekeurde films krijgen namelijk automatisch het predikaat '16 jaar en ouder', met als mogelijk gevolg dat een aantal films ten onrechte aan de jeugd wordt onthouden. Of dit nu zo'n zwaar knelpunt is, kan echter worden betwijfeld. Zoals de auteurs zelf opmerken, blijft keuring bij voorrang achterwege als de exploitanten op voorhand reeds verwachten dat de film toch op 16 jaar gekeurd zal worden. Bovendien is het percentage ter keuring aangeboden films in de loop der jaren allengs gestegen. In 1990 werd 70% van het totaal aantal uitgebrachte films gekeurd (Nederlandse Filmkeuring, 1991).

Tenslotte wordt als probleem gesignaleerd dat het de Filmkeuring aan gezag in de samenleving ontbreekt. Dit zou blijken uit het feit dat justitie een lage prioriteit geeft aan controle op de naleving van de keuringsuitspraken in de bioscoop. Het lijkt mij echter dat justitie nog wel iets anders is dan de samenleving. Justitie geeft ook aan het achterhalen van gestolen fietsen weinig prioriteit, maar dat betekent geenszins dat de inwoners van dit land zich van fietsendiefstal niets aantrekken. Het ontbreekt de Filmkeuring pas aan gezag in de samenleving wanneer ouders en kinderen zich niets van de keuringsuitslagen aantrekken. Daarover wordt geen evidentie verstrekt.

De videokeuring functioneert uitstekend

Terwijl de Filmkeuring een behandeling krijgt die sterk doet lijken op wat in de Bollenstreek "ziek zoeken" wordt genoemd - een werkje waarbij de opdracht is uit een partij bollen de ongezonde exemplaren te selecteren -, krijgt de videokeuring een uiterst coulante behandeling. Behoudens enkele kritische noten, functioneert de videokeuring uitstekend: het voldoet aan alle ministeriële eisen, zijnde: duidelijkheid van de criteria, consistentie in de toepassing ervan, heldere typering van de inhoud van videocassettes en standaardisering van de presentatie in de videohandel.

Het probleem dat een groot deel van de videotheken de met de overheid gesloten overeenkomst niet uitvoert, wordt in de tekst wel gesignaleerd, maar

speelt geen enkele rol bij de conclusies. Ook wordt nergens melding gemaakt van het probleem dat commerciële belangen de keuringsuitslag zouden kunnen beïnvloeden.

Op gezag van gesprekken gevoerd met een viertal filmbedrijven wordt zonder nader onderzoek klakkeloos aangenomen: "Het vaststellen van genre en leeftijds categorie stelt hen zelden voor grote problemen." Daarbij wordt verzuimd te vermelden dat de beoordeling van videofilms in elk bedrijf door één persoon in zijn of haar eentje wordt verricht. Geen wonder dat de leeftijdsclassificatie probleemloos verloopt! Want als men in zijn eentje de etikettering verzorgt, behoeven de classificeerders alleen met zichzelf in discussie te gaan.

Besluit

Omdat de Filmkeuring en de videokeuring met twee maten zijn gemeten, geeft het rapport mijns inziens een onvoldoende grondslag voor een afgewogen keuze tussen een keuring van overheidswege en een geprivatiseerde filmkeuring. Vooralsnog lijken de voordelen die aan afschaffing van de Filmkeuring verbonden zijn nogal beperkt: zij doet haar werk consciëntieus, belangeloos en het kost niet veel (drie ton per jaar). Dat neemt niet weg dat buitenlandse voorbeelden suggereren dat ook een geprivatiseerde filmkeuring naar behoren kan functioneren. Voordat men echter op zo'n systeem overgaat, moeten er goede waarborgen zijn dat de keuring zorgvuldig en belangeloos geschiedt. Want enige voorzorg lijkt aangewezen bij een regeling die vraagt dat de bakker zijn eigen broodjes keurt.

LITERATUUR

- Burg, J. van der, & J.H.J. van den Heuvel (1991). *Film en overheidsbeleid: Van censuur naar zelfregulering*, 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Cantor, J. (1991). Fright responses to mass media productions. In: Bryant, J. & D. Zillmann (red.), *Responding to the screen: Reception and reaction processes*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, 169-197.
- Nederlandse Filmkeuring (1991). *Jaarverslag Nederlandse Filmkeuring 1990*, Rijswijk.
- Perry, D.K. (1988). Implications of a contextualist approach to media-effects research, *Communication Research*, 15, 246-264.
- Voort, T.H.A. van der (1990). *De invloed van televisiegeweld*, Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Voort, T.H.A. van der, B. Pangemanann & M.W. Vooys (1987). Convergence en determinanten van beoordelingen van onderzoeks aanvragen voor en na de commissiebespreking, *Tijdschrift Onderwijsresearch*, 12, 285-303.
- Wartella, E., & B. Reeves (1985). Historical trends in research on children and the media: 1900-1960, *Journal of Communication*, 35, 118-133.